

Uchwała z dnia 23 września 2009 r., III CZP 50/09

Sędzia SN Tadeusz Wiśniewski (przewodniczący, sprawozdawca)

Sędzia SN Mirosław Bączyk

Sędzia SN Krzysztof Pietrzykowski

Sąd Najwyższy w sprawie z powództwa Barbary D. i Zdzisława D. przeciwko Bankowi Spółdzielczemu w W. o pozbawienie wykonalności tytułu wykonawczego i zapłatę, po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym w dniu 23 września 2009 r. zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Okręgowy w Kielcach postanowieniem z dnia 10 lutego 2009 r.:

„Czy zachodzi powaga rzeczy osądzonej w sprawie o pozbawienie tytułu wykonawczego wykonalności w sytuacji, gdy po prawomocnym zakończeniu procesu zapadł prawomocny wyrok stwierdzający nieważność czynności prawnej stanowiącej podstawę wydania tytułu wykonawczego, która to nieważność była przedmiotem badania w pierwszej sprawie o pozbawienie tytułu wykonawczego wykonalności?”.

podjął uchwałę:

Powaga rzeczy osądzonej wyroku oddalającego powództwo o pozbawienie wykonalności tytułu wykonawczego wyłącza możliwość ponownego wytoczenia takiego powództwa, jeżeli jego podstawę stanowi zarzut, który był już przytoczony w pozwie we wcześniejszej sprawie.

Uzasadnienie

W pierwszej z kilku spraw pomiędzy tymi samymi stronami Sąd Okręgowy w Kielcach, po uwzględnieniu apelacji pozwanego Banku Spółdzielczego w W., wyrokiem z dnia 12 kwietnia 2002 r. oddalił powództwo małżonków Barbary i Zdzisława D. o ustalenie nieważności umowy poręczenia, na podstawie której Bank w dniu 25 stycznia 2000 r. wystawił przeciwko nim tytuł egzekucyjny, a Sąd Rejonowy w Starachowicach nadał klauzulę wykonalności. W następnej sprawie

wytoczonej przez powodów Sąd Okręgowy w Kielcach jako sąd pierwszej instancji wyrokiem z dnia 12 listopada 2002 r. oddalił ich powództwo o pozbawienie bankowego tytułu egzekucyjnego wykonalności. W pozwie w tej sprawie zawarte zostały te same argumenty i zarzuty co do okoliczności udzielenia poręczenia, które były już rozpatrzone w sprawie o ustalenie nieważności umowy poręczenia. Sąd Okręgowy Kielcach, oddalając powództwo, uznał argumentację powodów za bezzasadną, przy czym rozstrzygnięcie sprawy oparł na własnych ustaleniach faktycznych. Apelacja od tego wyroku wniesiona przez powodów została oddalona wyrokiem Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 9 września 2003 r.

Równolegle do tych spraw, przeciwko pracownicy pozwanego Banku toczyło się postępowanie karne, które po uznaniu przez sąd czynu oskarżonej za wypadek mniejszej wagi zakończyło się umorzeniem z powodu przedawnienia karalności. Powołując się na orzeczenie wydane w sprawie karnej, powodowie wnieśli skargę o wznowienie postępowania w sprawie o ustalenie nieważności umowy poręczenia. W trakcie rozpoznawania tej skargi dłużnicy Barbara i Zdzisław D. złożyli także skargę o wznowienie postępowania w sprawie z powództwa opozycyjnego, która jednakże została prawomocnie odrzucona postanowieniem Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 5 października 2006 r. Sąd Apelacyjny uznał, że skarga ta nie opiera się na żadnej z ustawowych przesłanek wznowienia postępowania. W wyniku natomiast uwzględnienia – na podstawie art. 403 § 1 pkt 1 k.p.c. – skargi o wznowienie postępowania w sprawie o ustalenie Sąd Okręgowy w Kielcach wyrokiem z dnia 9 kwietnia 2008 r., II Ca 209/08, zmienił wyrok Sądu pierwszej instancji oddalający powództwo i ustalił, że umowa poręczenia zawarta pomiędzy powodami a pozwanym Bankiem, dotycząca kredytu inwestycyjnego udzielonego dnia 20 maja 1996 r. dłużniczce Grażynie M. co do kwoty 45 000 zł, jest nieważna.

W tym stanie faktycznym i prawnym powodowie Barbara i Zdzisław D. wystąpili z kolejnym powództwem o pozbawienie wykonalności tytułu wykonawczego związanego z bankowym tytułem egzekucyjnym wystawionym przez pozwany Bank Spółdzielczy w W. w dniu 25 stycznia 2000 r. W pozwie domagali się ponadto, po powołaniu się na art. 410 k.c., zasądzenia od pozwanego Banku na swoją rzecz kwoty 12 255,57 zł z odsetkami z tytułu zwrotu sumy wyegzekwowanej od nich przez komornika. Powodowie podnieśli, że Sąd Okręgowy w Kielcach wyrokiem z dnia 9 kwietnia 2008 r. ustalił, iż zawarta przez nich umowa poręczenia, stanowiąca podstawę wystawienia bankowego tytułu wykonawczego, jest nieważna.

Pozwany Bank wniósł o odrzucenie pozwu w zakresie żądania pozbawienia tytułu wykonawczego wykonalności oraz o oddalenie powództwa o zapłatę, zarzucając, że pomiędzy stronami odbyła się już sprawa o pozbawienie tytułu wykonawczego wykonalności, która zakończyła się prawomocnym oddaleniem powództwa, natomiast skarga powodów o wznowienie postępowania w tej sprawie została odrzucona. W zakresie żądania zapłaty wskazał, że wyegzekwowanie należności nastąpiło na podstawie prawomocnego tytułu egzekucyjnego.

Wyrokiem z dnia 8 września 2008 r. Sąd Rejonowy w Starachowicach odrzucił pozew w części dotyczącej pozbawienia tytułu wykonawczego wykonalności, uznając, że zachodzi powaga rzeczy osądzonej, gdyż sprawa w tym przedmiocie została już rozstrzygnięta prawomocnym wyrokiem Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 9 września 2003 r. W zakresie roszczenia pieniężnego powództwo zostało natomiast oddalone.

Rozpoznając apelację powodów od tego wyroku, Sąd Okręgowy w Kielcach powziął wątpliwość wyrażoną w zagadnieniu prawnym przedstawionym Sądowi Najwyższemu do rozstrzygnięcia.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Przepis art. 390 § 1 k.p.c. pozwala sądowi drugiej instancji zwrócić się do Sądu Najwyższego o rozstrzygnięcie nasuwającego się przy rozpatrywaniu apelacji zagadnienia prawnego budzącego poważne wątpliwości (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 23 listopada 2000 r., III CZP 38/00, nie publ.). Z przepisu tego wynika, że skuteczność skorzystania z tej instytucji jest uzależniona od wystąpienia w sprawie poważnych wątpliwości prawnych oraz niezbędności odpowiedzi do rozstrzygnięcia sprawy (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 17 grudnia 1991 r., III CZP 129/91, "Przeгляд Sądowy" 1994, nr 3, s. 76., oraz z dnia 27 sierpnia 1996 r., III CZP 91/96, OSNC 1997, nr 1, poz. 9). W związku z tym udzielona przez Sąd Najwyższy odpowiedź musi odnosić się jedynie do tych kwestii prawnych, które mają bezpośrednie znaczenie dla rozstrzygnięcia konkretnej sprawy, nie jest zaś uzasadnione rozstrzyganie kwestii prawnych o charakterze hipotetycznym. Wychodząc z tego założenia, Sąd Najwyższy ograniczył się jedynie do rozpatrzenia okoliczności faktycznych i prawnych, które mogą bezpośrednio rzutować na ocenę trafności zaskarżonego wyroku Sądu Rejonowego w Starachowicach.

Poszukując rozwiązania tego zagadnienia, należy przede wszystkim zwrócić uwagę, że w myśl art. 366 k.p.c., wyrok prawomocny ma powagę rzeczy osądzonej tylko co do tego, co w związku z podstawą sporu stanowiło przedmiot rozstrzygnięcia, a ponadto tylko między tymi samymi stronami. Wynika z tego, że niedopuszczalne jest ponowne prowadzenie postępowania cywilnego, gdy zachodzi tożsamość podmiotowa i przedmiotowa ze sprawą zakończoną wcześniej prawomocnym wyrokiem sądowym. Należy podkreślić, że tożsamość przedmiotowa – zgodnie z utrwalonym poglądem wyrażanym w orzecznictwie i doktrynie – zachodzi wtedy, gdy żądania obu pozwów i ich podstawy faktyczne są takie same.

Ze stanu faktycznego sprawy, który leży u podstawy przedstawionego przez Sąd Okręgowy zagadnienia prawnego, wynika, że powodowie, wytaczając ponowne powództwo o pozbawienie wykonalności tego samego co poprzednio tytułu wykonawczego, powołali się na zarzut nieważności zawartej umowy poręczenia, mimo że wcześniejszym prawomocnym wyrokiem identyczne powództwo, bo także oparte na zarzucie nieważności umowy poręczenia, zostało oddalone. Jako okoliczność uzasadniającą powtórne wytoczenie powództwa wskazali prawomocny wyrok Sądu Okręgowego w Kielcach z dnia 9 kwietnia 2008 r., którym ustalono nieważność umowy poręczenia, w związku z czym powstała wątpliwość co do tożsamości podstawy faktycznej pierwszego powództwa opozycyjnego i żądania pozbawienia tytułu wykonawczego wykonalności zgłoszonego obecnie.

Zdaniem Sądu drugiej instancji, możliwe jest przyjęcie dwóch koncepcji. Założenie, że okolicznością wskazującą na nieistnienie roszczenia stanowiącego podstawę wystawienia bankowego tytułu wykonawczego jest jedynie nieważność umowy poręczenia nakazuje przyjąć, iż w rozpoznawanej sprawie zachodzi stan rzeczy osądzonej (art. 366 k.p.c.), ustalenie bowiem nieważności umowy poręczenia ma charakter jedynie deklaracyjny. W ocenie Sądu Okręgowego, można jednak bronić stanowiska, że wydanie po prawomocnym oddaleniu powództwa opozycyjnego wyroku ustalającego nieważność umowy poręczenia, która stanowiła podstawę wydania tytułu wykonawczego przeciwko powodom, prowadzi do zmiany podstawy faktycznej roszczenia. Sąd Okręgowy podkreślił przy tym, że prawomocny wyrok ustalający nieważność umowy poręczenia jest wiążący dla sądu rozpoznającego kolejną sprawę o pozbawienie wykonalności (art. 365 § 1 k.p.c.). Nie jest też bez znaczenia, że obecnie istnieją w obrocie dwa prawomocne orzeczenia sądowe częściowo ze sobą sprzeczne, co jest zjawiskiem

niepożądanym. Skuteczne złożenie skargi o wznowienie postępowania nie wydaje się natomiast możliwe ze względu na datę wydania wyroku ustalającego nieważność umowy poręczenia.

Okoliczności procesowe rozpoznawanej sprawy są skomplikowane i nietypowe, co jest konsekwencją nie tylko uchybień sądów rozpoznających poszczególne sprawy, lecz także działań powodów, którzy podejmowali obronę w zróżnicowany sposób, często prowadząc do czynności ze sobą sprzecznych. Jednym z istotnych elementów przedstawionego zagadnienia jest niewątpliwie okoliczność, że Sądy obu instancji, rozpoznając pierwsze powództwo o pozbawienie tytułu wykonawczego wykonalności, nie uwzględniły istniejącego już prawomocnego wyroku oddalającego powództwo o ustalenie nieważności umowy poręczenia, lecz poczyniły własne i samoistne ustalenia faktyczne odnośnie do kwestii ważności tej umowy. Jakkolwiek ustalenia te były zbieżne z ustaleniami zawartymi w wyroku Sądu Okręgowego w Kielcach z dnia 12 listopada 2002 r., to jednak powstaje pytanie, czy tym samym doszło do naruszenia mocy wiążącej wyroku cywilnego, o którym mowa w art. 365 k.p.c. (zob. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 17 grudnia 1969 r., III CZP 95/69, OSNCP 1970, nr 7-8, poz. 125 oraz wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 lipca 2002 r., IV CKN 1110/00, nie publ.).

Nie ulega wątpliwości, że wobec poczynienia przez Sądy obu instancji w pierwszej sprawie o pozbawienie tytułu wykonawczego wykonalności własnych i autonomicznych ustaleń co do kwestii ważności spornej umowy poręczenia bezprzedmiotowe jest rozpatrywanie przedstawionego zagadnienia z punktu widzenia skutków następczego uchylenia prawomocnego wyroku cywilnego wobec innego wyroku sądu w postępowaniu cywilnym, w którym rozstrzygnięcie oparto na uchylonym prejudykacie. Można co najwyżej wskazać, że problem wpływu skutków uchylenia prawomocnego orzeczenia sądu wydanego w postępowaniu cywilnym na inne orzeczenie wydane w tym postępowaniu, które oparto na mocy wiążącej uchylonego wyroku, nie jest jednolicie rozstrzygany ani w literaturze, ani orzecznictwie.

W tej sytuacji celowe jest wyjaśnienie, czy wydanie wyroku ustalającego nieważność umowy poręczenia wpłynęło na zmianę okoliczności faktycznych rozpoznawanej sprawy z ponownego powództwa o pozbawienie wykonalności tytułu wykonawczego, skoro przed tym wyrokiem zapadło prawomocne orzeczenie na gruncie tak samo sformułowanego powództwa, lecz w orzeczeniu tym

samoistnie i odmiennie rozstrzygnięto kwestię ważności wymienionej umowy. Jak wskazano, według art. 366 k.p.c., o tożsamości przedmiotowej powództwa decyduje treść żądania i tożsamość podstawy faktycznej powództwa, z tym że uwzględnieniu podlega również przedmiot rozstrzygnięcia sądu. Przedstawione zagadnienie sprowadza się więc do pytania, czy wydanie wyroku ustalającego istnienie lub nieistnienie określonego prawa lub stosunku prawnego, które jako przesłanka rozstrzygnięcia było już rozpatrzone w pierwszej sprawie, stanowi zmianę w stosunku do podstawy faktycznej powództwa w drugiej sprawie, gdy jednocześnie pozostałe elementy, tj. strony procesu i treść żądania pozwu, pozostają takie same.

W orzecznictwie niekiedy przyjmuje się dopuszczalność powtórnego zgłoszenia roszczenia, mimo identycznej treści żądania oraz przyjęcia nieistnienia powagi rzeczy osądzonej, jeśli po uprawomocnieniu się poprzedniego orzeczenia zaszła tego rodzaju zmiana okoliczności faktycznych sprawy, która uzasadnia rozpatrzenie sprawy w nowym procesie (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 października 1973 r., I CR 511/73, nie publ.). Do okoliczności takich zalicza się m.in. późniejsze nastąpienie wymagalności roszczenia, pojawienie się wcześniej niewystępującego interesu prawnego lub zmianę spowodowaną wydaniem decyzji administracyjnej (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 kwietnia 1980 r., IV CR 85/80, OSNCP 1980, nr 11, poz. 214).

Należy jednak przyjąć, że takiej nowej okoliczności nie może stanowić wydanie wyroku ustalającego prawo lub stosunek prawny co do kwestii mającej znaczenie prejudycjalne w pierwszej sprawie, która wówczas została rozstrzygnięta w sposób odmienny, wyrok taki bowiem ma jedynie charakter deklaratoryjny, gdyż stwierdza istnienie lub nieistnienie określonego prawa lub stosunku prawnego od chwili jego powstania. Wydanie rozstrzygnięcia w tym względzie nie zmienia stosunków prawnych i nie stanowi nowej okoliczności faktycznej w sprawie; dotyczy ono kwestii istnienia lub nieistnienia pewnego prawa lub stosunku prawnego, która została już przesądzona, chociaż w odmienny sposób, w pierwszej sprawie jako przesłanka orzeczenia kończącego postępowanie. W realiach rozpatrywanej sprawy chodziłoby więc o następcze ustalenie innego sądu, że umowa poręczenia, z której wynika odpowiedzialność powodów, jest dotknięta sankcją nieważności. Jak zaznaczono, kwestia ta została jednak wcześniej rozstrzygnięta jako przesłanka wyroku oddalającego pierwsze powództwo o pozbawienie tytułu wykonawczego wykonalności.

Należy podkreślić, że każdorazowo konieczne jest jednak wyjaśnienie, czy w pierwszej sprawie istnienie lub nieistnienie określonego prawa lub stosunku prawnego było w ogóle przez sąd rozważane i rozstrzygnięte, zbadanie bowiem tej kwestii jest z reguły uzależnione od odpowiednich twierdzeń i zarzutów zgłaszanych przez strony w toku pierwszej sprawy. Tak też było w sprawie, która zainspirowała Sąd drugiej instancji do przedstawienia Sądowi Najwyższemu rozpatrywanego zagadnienia prawnego, gdyż problem nieważności umowy poręczenia był podnoszony przez powodów już w pierwszej sprawie o pozbawienie tytułu wykonawczego wykonalności i na tej właśnie podstawie zostało oparte powództwo. Podstawa ta została oceniona przez sąd odmiennie niż w później wydanym wyroku ustalającym, co oznacza, że wystąpienie z kolejnym powództwem o pozbawienie tytułu wykonawczego wykonalności przeciwko tej samej stronie pozwanej i powtórne powołanie się na ten zarzut nieważności umów poręczenia nie jest dopuszczalne ze względu na unormowanie zawarte w art. 366 k.p.c.

Należy jeszcze zwrócić uwagę na szczególną regulację odnoszącą się do powództw przeciwegzekucyjnych. Z art. 843 § 3 k.p.c. wynika, że w pozwie powód powinien przytoczyć wszystkie zarzuty, jakie w tym czasie mógł zgłosić, pod rygorem utraty prawa korzystania z nich w dalszym postępowaniu. W przytoczonym przepisie przewidziano zatem prekluzję w odniesieniu do zarzutów możliwych do zgłoszenia w pozwie. Twierdzenia i zarzuty powodów zawarte w drugim pozwie dotyczącym również powództwa opozycyjnego powinny więc być ocenione także w aspekcie tego szczególnego unormowania, prawidłowa bowiem wykładnia wymienionego przepisu nakazuje przyjąć, że ewentualne zaniechanie zgłoszenia zarzutu, który mógł być przytoczony już w pierwszym pozwie, i zgłoszenie go dopiero w następnym pozwie, należy ocenić jako obejście tego przepisu.

Z tych powodów Sąd Najwyższy orzekł, jak w uchwale.